

Рецепція проблеми механізмів розуміння студентами-філологами поетичних текстів

I.O. Nohachevska. Scientific reception of the problem of mechanisms of understanding poetic texts by the students of philological faculties / I.O. Nohachevska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 385–394.

І.О. Ногачевська. Рецепція проблеми механізмів розуміння студентами-філологами поетичних текстів. У статті проаналізовано особливості розуміння особистістю поетичних текстів з точки зору філософії, логіки, герменевтики, психології тощо. Окреслено особливості розуміння особистістю поетичних текстів в психологічній парадигмі з позицій різних концептуальних парадигм і підходів, зокрема з точки зору психолінгвістичного, когнітивного та культурно-історичного підходів.

У статті уточнено поняття «діалогічної взаємодії читача з текстом» та «розуміння особистістю поетичного тексту». Сформульовано додаткові механізми розуміння студентами-філологами поетичних текстів, а саме: механізм актуалізації «емоції форми», механізм гармонізації смислу, механізм ампліфікації поетичного тексту, механізм набуття естетичного досвіду тощо.

Зазначено, що механізм актуалізації «емоції форми» актуалізує переживання особистості, що виникають в процесі сприймання художнього поетичного твору як єдиного цілого. Таке переживання є реакцією на зміст, який є наслідком інтеграції думок, організацією змісту в певну художню структуру. Наголошено, що механізм гармонізації смислу виражається в наявності координат гармонійної організації тексту. Підкреслено, що механізм ампліфікації поетичного тексту сприяє відтворенню всієї складної системи смислових зв'язків між окремими образами, опосередкованих відповідною організацією змісту поетичного тексту. Визначено механізм набуття естетичного досвіду, який дозволяє розглядати творчість студента-філолога як співтворчість, оскільки вона актуалізує вміння бачити твір цілісно, в його ідейно-художньому смислі, і цілісно оцінювати, розуміти деталі.

Ключові слова: поетичний текст, розуміння поетичного тексту, механізм актуалізації «емоції форми», механізм гармонізації смислу, механізм ампліфікації поетичного тексту, механізм набуття естетичного досвіду.

И. А. Ногачевская. Рецепция проблемы механизмов понимания студентами-филологами поэтических текстов. В статье проанализированы особенности понимания личностью поэтических текстов с точки зрения философии, логики, герменевтики, психологии и др. Определены особенности понимания личностью поэтических текстов в психологической парадигме с позиций различных концептуальных парадигм и подходов, в частности, с точки зрения психолингвистического, когнитивного и культурно-исторического подходов.

В статье уточнено понятие «диалогического взаимодействия читателя с текстом» и «понимание личностью поэтического текста». Сформулированы дополнительные механизмы понимания студентами-филологами поэтических текстов, а именно: механизм актуализации «эмоции формы», механизм гармонизации смысла, механизм амплификации поэтического текста, механизм получения эстетического опыта.

Указано, что механизм актуализации «эмоции формы» актуализирует переживания личности, возникающие в процессе восприятия художественного поэтического произведения как единого целого. Такое переживание представляет собой реакцию на содержание, которое является следствием интеграции мыслей, организацией содержания в определённую художественную структуру. Отмечено, что механизм гармонизации смысла выражается в наличии координат гармоничной организации текста. Подчёркнуто, что механизм амплификации поэтического текста способствует восстановлению всей сложной системы смысловых связей между отдельными образами, опосредованными соответствующей организацией содержания поэтического текста. Также сформулирован механизм получения эстетического опыта, который позволяет рассматривать творчество студента-филолога как сотворчество, поскольку оно актуализирует умение видеть произведение целостно, в его идейно-художественном смысле, и целостно оценивать, понимать детали.

Ключевые слова: поэтический текст, понимание поэтического текста, механизм актуализации «эмоции формы», механизм гармонизации смысла, механизм амплификации поэтического текста, механизм получения эстетического опыта.

Постановка проблеми. Інтеграція України до глобалізованого, динамічного світу, до кроскультурних контактів та дипломатичної взаємодії призвели до того, що особливої значущості набувають проблеми формування у молоді нових життєвих стратегій, конкурентоспроможності, гнучкості та мобільності психічних процесів. Це потребує від молоді людини прагнення до нових знань, усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення, самоосвіти, цілеспрямованості у їх отриманні та використанні, необхідності співпрацювати з іншими людьми, толерантності по відношенню до міркувань та думок інших. У зв'язку з

чим приділяється увага проблемам освіти не як способу трансляції і засвоєння накопиченого людством соціального досвіду, а як творчому, естетичному акту, призначення якого – сприяти створенню образу світу і образу себе в світі. Тому формування здатності до квазідіалогу з текстами, зокрема, – поетичними, з метою розуміння глибинних смислів цих текстів, стає однією з основних задач освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розуміння тексту не є новою в психології. Розуміння як смислова основа побудови тексту, процес утворення смислів тощо аналізується в роботах М.М. Бахтіна, В.В. Знакова, Г.П. Щедровицького та ін. Такі вчені, як Ю.Д. Апресян, Р. Барт, М.М. Бахтін, Ю.М. Лотман, Н.В. Чепелева визначають розуміння тексту як процес засвоєння та породження смислів, діалогічної взаємодії з текстом.

У дослідженнях Л.Г. Жабицької, Є.П. Крупника, О.О. Леонтьєва та ін. розуміння тексту розглядається з огляду на переживання, які виникають в результаті його опрацювання. Велику кількість робіт присвячено вивченню індивідуальних особливостей читачів за умов суб'єктивного сприйняття ними художніх творів (В.В. Андрієвська, Т.В. Косми, С.П. Крегжде, Н.О.чМихальчук, Д.Ф. Ніколенко та ін.), а також з огляду на труднощі при сприйнятті образного й експресивного аспектів літературних творів (С.П. Крегжде).

Проте, проблема розуміння читачем поетичного тексту меншою мірою досліджена в науковій царині, ніж проблема розуміння літературних творів. Це пояснюється передусім тим, що для поезії характерною є особлива проблематика, виражальна форма, різноманіття поетичних засобів, специфічні, неординарні образи, що вимагають від читача певного рівня обізнаності, ерудиції, літературної компетенції. Водночас поетичні твори – це важливий елемент сучасної культури, який має неабияке розвивальне значення для особистості, особливо коли йдеться про філологів. Складність розуміння та сприймання таких текстів дається не легко, зокрема, – внаслідок насиченості їх новотворами (оказіоналізмами). Адже поезія не лише збагачує емоційне життя студентів, виводить їх за межі вузькоособистісних переживань, залучаючи до загальнолюдських цінностей. Лаконічність, змістовність, образність поетичної мови створюють основу для розвитку культури мовлення майбутніх філологів, певною мірою стимулюють розуміння естетики художнього слова. Поезія має бути однією з культурних форм, якою філолог виражає свої переживання. Інтерес до поетичного твору має бути зумов-

лений активним пошуком засобів самовираження, індивідуалізації, пов'язаний у юнацькому віці з контекстом особистісного спілкування. Тому поезія має відіграти провідну роль у формуванні особистості вчителя. Все це і зумовило актуальність теми дослідження даної публікації.

Завданнями нашої статті є:

1. Проаналізувати особливості розуміння особистістю поетичних текстів з точки зору філософії, логіки, герменевтики, психології тощо.

2. Окреслити особливості розуміння особистістю поетичних текстів у психологічній парадигмі з позицій різних концептуальних парадигм і підходів.

3. Уточнити поняття «*діалогічної взаємодії* читача з текстом» та «*розуміння особистістю поетичного тексту*».

4. Сформулювати додаткові механізми розуміння студентами-філологами поетичних текстів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У *філософській* парадигмі проблема розуміння висвітлюється з точки зору місця даного феномену в пізнавальній діяльності індивіда (С.Б. Кримський, В.К. Нішанов, В.І. Омельянчик та ін.), співвіднесення з іншими галузями знань, а також відмінностей між поясненням і розумінням (А.А. Брудний, В.В. Знаков та ін.)

Із погляду *логіки* розуміння витлумачується як універсальна операція мислення, пов'язана з засвоєнням нового змісту та включенням його до системи сталих ідей і уявлень (Д.П. Горський, Г.І. Фазилзянова та ін.).

Розуміння тексту в історії *герменевтики* знайшло своє відображення у філософії Ф. Шлейєрмахера, теорії несвідомого З. Фрейда, філософії інтерпретації П. Рікера, працях сучасних дослідників В.В. Знакова, Г.П. Щедровицького, А.А. Брудного, М.П. Брандеса, Г.І. Богіна, С. Квіта та ін. Герменевтика вбачає в розумінні інтерпретацію сприймаючого художній текст суб'єкта, в основі якої покладено уяву та інтуїцію реципієнта, що дозволяє йому не лише розкрити задум автора, а й відчутти процес створення тексту (Б.М. Бессонов, Х.-Г. Гадамер та ін.)

Проаналізовано особливості розуміння особистістю поетичних текстів у психологічній парадигмі з позицій:

а) психолінгвістичного підходу, де розуміння поетичних текстів досягається через аналіз його структурно-сислової побудови (І.А. Зимня, Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, М.І. Жинкін, М.О. Рубакін та ін.);

б) когнітивного підходу, в парадигмі якого розуміння розглядається як процес побудови ментальної моделі світу (М.М. Бахтін, Г.І. Богін, А.А. Брудний, В.К. Нішанов та ін.);

в) культурно-історичного підходу, який наголошує на неабиякому значенні семантичної структури тексту, опорних тем, співвідношенні елементів зовнішньої та внутрішньої структури тексту, на когнітивному, рефлексивному, регулятивному планах інформації твору тощо (Я.Ф. Андреева, В.В. Андрієвська, Л.С. Виготський, І.Р. Гальперін, Н.М. Громова, Г.С. Костюк, Н.В. Чепелева та ін.);

У дисертації визначено особливості діалогічної взаємодії читача з текстом з метою його розуміння (Я.Ф. Андреева, В.В. Андрієвська, Н.О. Михальчук, Н.В. Чепелева та ін.). *Діалогічну взаємодію читача з текстом* ми розглядаємо як сприймання, інтерпретацію, аналіз, тлумачення та розуміння художніх текстів, тобто механізм утворення смислів. Результати пізнавальної діяльності включатимуться в широку мережу контекстів, змінюючи їх і породжуючи у результаті процесу розуміння нові тексти.

Отже, під *розумінням поетичного тексту* ми розуміємо процес осягнення філологом експліцитного та імпліцитного змісту, знаходження глибинних смислів поетичного твору завдяки актуалізації рефлексивних процесів особистості, творчої уяви, асоціативного мислення, переживань особистості тощо. Процес розуміння філологом поетичного тексту ми вважатимемо ефективним, коли суб'єкт, ураховуючи власну читацьку компетентність, інтерпретативну компетенцію, морально-ціннісні складові своєї особистості, здатен «піднятися» до автора цього твору або навіть перебільшити його, тобто, зрозуміти більше, ніж розуміє автор сам по собі, або представити у нарративному описі значно більше, ніж сам автор хотів донести читачам (за В.В.Знаковим). Тому, ми вважаємо, що філолог зрозумів поетичний текст у випадку, коли він експлікує зміст цього твору через призму особистісно та професійно значущого досвіду, створюючи при цьому нарративну, темпорально організовану оповідь, яка сприймається самим суб'єктом та іншими через оповідальну функцію, через оповідь суб'єктом того, що він пережив, прочитавши даний поетичний текст. У даному випадку йдеться про сформованість у філолога *нарративної компетентності*.

У нашому дослідженні нами було враховано сформульовані Н.О.Михальчук механізми розуміння старшокласниками літературних творів (аперцепції, проекції, ейдетизму, ідентифікації, інтроєкції), а саме:

«Механізм аперцепції»: залежність сприймання старшокласником подій, які розгортаються в літературному творі, предметів і явищ, в ньому описаних, від попереднього досвіду учня, змісту і спрямованості психічної діяльності та особистісних якостей; вплив життєвого досвіду індивіда на формування гіпотез щодо прочитаного літературного твору.

Механізм проєкції: зумовленість сприймання школярем подій та сюжету літературного твору, героїв та автора твору власними потребами, цінностями й особистісними якостями; приписування старшокласниками наявних у них усвідомлених думок, переживань і мотивів іншим людям (у тому числі – героям літературного твору та його автору); приписування прийнятних для учня переживань героям чи автору літературного твору та відображення цих переживань у власній свідомості як начебто сприймання навколишньої дійсності із зовні.

Механізм ейдетизму: здатність старшокласників до запам'ятовування, збереження і відтворення надзвичайно яскравих і деталізованих образів, предметів, явищ і сцен літературного твору після припинення їх сприймання в процесі читання; здатність школярів до емоційної насиченості повідомлення після діалогічного «проговорення» його фактичного змісту.

Механізм ідентифікації: здатність до глибокого входження в контекст літературного твору, яка характеризується зникненням меж між «Я» і твором; здатність до проведення внутрішніх діалогів з героями та автором літературного твору на полі- або квазісуб'єктному рівнях; неусвідомлене чи усвідомлене ситуативне уподібнення себе значущому герою літературного твору як зразку на основі сильного емоційного зв'язку з ним; прийняття поглядів, цілей і цінностей автора чи героїв літературного твору та усвідомлення себе учасником подій, які відбуваються.

Механізм інтроєкції: розуміння та аналіз почуттів, поглядів, переконань, оцінок, норм, зразків поведінки літературних героїв, які, входячи в суперечність з життєвим досвідом учня, спочатку не асимілюються його особистістю; порівняння та зіставлення старшокласником своїх власних переконань і поглядів із набутими під час читання літературного твору інтроєктами, здатність до критичного переосмислення і перших, і других» [1, с. 18–19].

Також нами було враховано механізми взаємодії підлітків із поетичними творами, запропоновані А.О.Яцюрик:

«I група. Механізми взаємодії з творами мистецтва. До цієї групи належать:

1.1. Механізм креативної рефлексії. Процес креативної рефлексії мистецьких творів характеризується виходом за межі знань, які з самого початку має учень.

1.2. Механізм імпресії передбачає первинне усвідомлення твору мистецтва, здатність особистості сприймати образ в цілому, розуміти як експліцитні, так й імпліцитні зв'язки його складових.

1.3. Механізм ретенції – здатність створювати новий об'єкт за допомогою синтетичних едностей, коли на рівні свідомості утримуються певні елементи, і людина зберігає актуальність перших, поки аналізуються другі. Даний механізм дозволяє подолати культурну віддаленість, дистанцію, яка відокремлює читача від поетичного тексту. Читач має ніби поставити текст на один рівень з собою, включити смисл цього тексту в своє власне розуміння.

1.4. Механізм протенції – зберігання в пам'яті сприйнятих образів та очікування сприймання інших. Під час інтерпретації поетичного твору сконструйований читачем світ текстових подій, вступаючи у взаємодію з внутрішнім світом читача, змінює його. Інтерпретація сприяє створенню нової життєвої позиції читача, формуванню його саморозуміння.

1.5. Механізм актуалізації – оригінальне уявлення певного об'єкта у візуальному, слуховому та ін. планах та вербальна чи невербальна його презентація в іншому образі, у тому числі – у формі авторського поетичного повідомлення.

II група. Механізми взаємодії з поетичними творами. Дані механізми є специфічними для поезії, а ступінь володіння ними залежить від культури роботи учня з поетичною формою. До цієї групи ми відносимо:

2.1. Механізм силабічної симетрії, який актуалізує здатність людини сприймати поскладову єдність поетичних строф (силабічні метри, вертикальну римовку, ізосилабізм та ін.) як естетичну цінність.

2.2. Механізм звукового асоціювання. Цей механізм базується на аналізі звукових асоціацій, їх типів тощо, розумінні рими та на основі цього усвідомленні смислу поетичного твору.

2.3. Механізм ритмічної амбівалентності. Даний механізм створює варіативність акцентної інтерпретації, що зосереджує увагу читача на глибинному авторському смислі.

2.4. Механізм семантичного вираження має на увазі отримання номінативною одиницею або семантичною структурою певних конотацій під впливом типових умов її вживання в поетичному мовленні та формальних зв'язків між лексичними одиницями тощо.

2.5. Механізм фоносемантичного асоціювання. Даний механізм базується на теорії звукосимволізму Ю.М.Лотмана. Йдеться про збагачення звука певним авторським смислом та його розуміння читачем» [3, с. 7–8].

Отже, ми сформулювали додаткові механізми розуміння студентами-філологами поетичних текстів:

1. Механізм актуалізації «емоції форми». Формулюючи даний механізм, ми спиралися на теорію Л.С.Виготського про поняття «емоції форми», яким вчений називав переживання, що виникає в процесі сприймання художнього поетичного твору як єдиного цілого. Таке переживання є реакцією на зміст, який є наслідком інтеграції думок, організацією змісту в певну художню структуру.

2. Механізм гармонізації смислу. Сучасний системний підхід дозволяє розглядати поетичний текст як гармонізовану систему. Це виражається в наявності координат гармонійної організації – гармонійної горизонталі з перевагою синтагматичних відношень, вертикалі з перевагою парадигматичних відношень і глибини, яка формується взаємодією елементів горизонталі та вертикалі.

3. Механізм ампліфікації поетичного тексту. Механізм ампліфікації сприяє відтворенню всієї складної системи смислових зв'язків між окремими образами, опосередкованих відповідною організацією змісту поетичного тексту. Глибина поетичного тексту визначається залежно від особливостей образної будови тексту (наявність і відсутність тропів і фігур), а також інтертекстуальністю: мовними прошарками часто активізуються артефакти – створені тексти, що виявляються через цитатність твору.

4. Механізм набуття естетичного досвіду. Творчість студента-філолога можна вважати співтворчістю, оскільки вона активізує ті ж сторони психіки, що й творчість письменника – емоції, пам'ять, уяву, різноманітні почуття, аналіз і синтез, вміння бачити твір цілісно, в його ідейно-художньому смислі і цілісно оцінювати, розуміти деталі. Літературний твір лише тоді діє на читача, коли автор дає йому можливість уявити, доповнити, додати картини, образи, фігури, характери, подані літератором зі свого особистого досвіду. Зокрема Т.Д. Щербан зазначає, що саме зі злиття, співпадіння досвіду творця з досвідом читача і виходить художня правда – та особлива переконливість словесної творчості, якою і пояснюється сила впливу літератури [2, с. 148].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, розуміння поетичного тексту безпосередньо пов'язане із лінгвістичними, літературознавчими, психологічними, творчи-

ми та іншими аспектами. Всі вони актуалізуються певними рівнями сформованості різних видів компетентності, які включаються в поняття значущого професійного досвіду, а для студента-філолога – в поняття читачкої та наративної компетентності, які, в свою чергу, актуалізують готовність майбутнього вчителя-словесника до сприйняття та розуміння поетичних текстів.

Перспектива подальшої роботи полягає у розробці моделей становлення наративної ідентичності майбутніх філологів з урахуванням виокремлених в дослідженні особливостей розуміння студентами поетичних творів, збагачених новотворами.

Також слід спеціально вивчати питання впливу профілю читача-філолога на становлення його наративної компетентності. На особливу увагу заслуговує питання психологічних особливостей, чинників та умов формування в майбутнього філолога наративної компетентності завдяки включенню студентів до читачкої діяльності не лише поетичних, а й літературних творів. Перспективним є проведення спеціальних досліджень, спрямованих на з'ясування психологічних особливостей становлення наративної компетентності майбутніх філологів, що є базовою складовою їх професійної культури.

Список використаних джерел

1. Михальчук Н.О. Психологія розуміння літературних творів старшокласниками : Автореф...доктора психол. наук : 19.00.07 [Текст] / Наталія Олександрівна Михальчук. – К. : Ін-т психол. імені Г.С. Костюка НАПН України, 2013. – 36 с.
2. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування : [монографія] / Тетяна Дмитрівна Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.
3. Яцюрик А.О. Психологічні чинники розвитку креативності підлітків в діяльності з читання поетичних творів : Автореф...канд. психол. наук : 19.00.07 [Текст] / Алла Олександрівна Яцюрик. – К. : Ін-т психол. імені Г.С. Костюка НАПН України, 2014. – 22 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Mychaľčuk N.O. Psycholohija rozuminnia literaturnych tvoriv staršoklasnykamy : Avtoref...doktora psychol. nauk : 19.00.07 [Tekst] / Natalija Oleksandrivna Mychaľčuk. – K. : In-t psychol. imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrajinny, 2013. – 36 s.
2. Ščerban T.D. Psycholohija navčalnoho spilkuvannia : [monohrafija] / Tetiana Dmytrivna Ščerban. – K. : Milenium, 2004. – 346 s.

3. Jaciuryk A.O. Psycholohični čynnyky rozvytku kreatyvnosti pidlitkiv v dijalnosti z čytannia poetyčnych tvoriv : Avtoref... kand. psychol. nauk : 19.00.07 [Tekst] / Alla Oleksandrivna Jaciuryk. – K. : In-t psychol. imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrajiny, 2014. – 22 s.

I.O. Nohachevska. Scientific reception of the problem of mechanisms of understanding poetic texts by the students of philological faculties. The article deals with the analysis of the characteristics of understanding poetic texts by the person from the point of view of philosophy, logic, hermeneutics, psychology and others. The peculiarities of understanding of poetic texts by the person in a psychological paradigm were shown. Thus, we described the problem of understanding of poetic texts from the standpoint of different conceptual paradigms and approaches, in particular in terms of psycholinguistic, cognitive, cultural and historical approaches.

The article clarified the concept of «dialogical interaction of the reader with the text» and «the understanding of a poetic text by a person». Additional mechanisms of further understanding poetic texts by the students of philological faculties were formulated. These are such mechanisms, as: the mechanism of updating «emotions' shape», mechanism of harmonizing the meaning of poetic texts, the mechanism of amplification of poetic texts, a mechanism for obtaining so called aesthetic experience.

It was indicated that the mechanism of updating «emotions' shape» actualized the experiences of the person, arising in the process of artistic perception of the poetic text as a whole. Such experience is a reaction to the content that it is a result of integration of thoughts, organizing content in a certain artistic structure. It was noted that the mechanism of harmonizing the meaning was expressed in a harmonious system of coordinate of text's organization. It was stressed that the mechanism of amplification of a poetic text helped to restore the whole complex system of semantic connections between individual images, mediated by the organization of content of a poetic text. Also the author of the article formulated a mechanism for obtaining an aesthetic experience, which allowed the reader to consider creative process of a philologist as the process of co-creation because it actualized the ability to see the product as a whole one, in its ideological and artistic sense, and holistically assessed and understood the details.

Key words: a poetic text, the process of understanding a poetic text, a mechanism of actualization «emotions' shape», the mechanism of harmonizing the meaning, the mechanism of amplification of a poetic text, a mechanism for obtaining an aesthetic experience.

Received July 05, 2016

Revised September 07, 2016

Accepted October 03, 2016